

SPIS RZECZY

WSTĘP	5
Co to jest średniowiecze	5
Granice chronologiczne i cechy charakterystyczne epoki	6
I	
V–X WIEK	9
<i>Świat antyczny w dobie rozkładu</i>	9
1. Legenda Imperium Romanum (9). 2. Latyfundia i ich wpływ na życie gospodarcze i społeczne (10). 3. Zróżnicowanie gospodarcze Imperium Rzymskiego: Zachód (12). 4. Zróżnicowanie gospodarcze Imperium Rzymskiego: Wschód (13). 5. Przemiany w aparacie państwowym i armii (14). 6. Przemiany kulturalne (16). 7. Cesarstwo Rzymskie a chrześcijaństwo (23). 8. Przyczyny upadku cywilizacji antycznej (24)	
<i>Wędrowki ludów i ukształtowanie średniowiecznej Europy</i>	26
9. Barbaricum (26). 10. Germanowie – ich ustrój i kultura (27). 11. Germanowie a Rzym (28). 12. Pojawienie się Hunów i wkroczenie Wizygotów do imperium (29). 13. Wędrowka Wizygotów. Przerwanie linii Renu (30). 14. Wandalowie w Afryce. Rozkład armii rzymskiej (33). 15. Attyła i Aecjusz (34). 16. Koniec zachodniego cesarstwa (35). 17. Teodoryk Wielki (36). 18. Restauracja imperium przez Justyniana (38). 19. Inwazja Longobardów (41)	
<i>Wschodnie Cesarstwo Rzymskie: kontynuacja i nowe linie rozwojowe</i>	44
20. Bizancjum – „Nowy Rzym” (44). 21. Struktura gospodarcza i społeczna cesarstwa (45). 22. Miasta bizantyjskie. Konstantynopol (46). 23. Konflikty religijne. Arianizm i nestorianizm (49). 24. Konflikty religijne. Monofizytyzm i monoteletyzm (50). 25. Polityka bizantyjska na zachodzie (52). 26. Wojny ze Słowianami, Awarami i Bułgarami (54). 27. Wojny z Persją (55). 28. Obrona cesarstwa przed Arabami (56). 29. Polityka społeczna dynastii izauryskiej (57). 30. Obrazoburstwo (59)	
<i>Regres i postęp w gospodarce i kulturze państw Europy barbarzyńskiej</i>	62
31. Wieś zachodnioeuropejska we wczesnym średniowieczu (62). 32. Upadek gospodarki towarowej. Zamieranie handlu śródziemnomorskiego (64). 33. Zaczątki wymiany na nowych podstawach. Rola i położenie Żydów (65). 34. Królestwo Wizygotów w Hiszpanii (67). 35. Longobardowie (69). 36. Królestwa anglosaskie w Brytanii (70). 37. Rola cywilizacyjna kościoła. Ruch monastyczny (73). 38. Monastycyzm irlandzki (75). 39. Kultura wczesnego średniowiecza w cieniu klasztorów (77). 40. Wzrost znaczenia papieństwa (79)	

Zwycięstwo Wschodu. Ekspansja arabska w Azji, Afryce i Europie. Nowe centra kultury	81
41. Persja za Sassanidów (81). 42. Arabia przed Mahometem (83). 43. Mahomet i jego nauka (84). 44. Kalifat. Podboje Omara (87). 45. Kalifat Omajjadów (88). 46. Opozycja szyicka. Abbasydzi (91). 47. Szyici i izmailici (93). 48. Rozbicie imperium arabskiego (94). 49. Życie gospodarcze krajów arabskich (96). 50. Kultura arabska (97)	
Rozwój krajów Dalekiego Wschodu do ekspansji mongolskiej	104
51. Kryzys imperium chińskiego w III–VI w. (104). 52. Państwo i kultura chińska w okresie Tang (105). 53. Nowe załamanie. Kultura okresu Sung (108). 54. Korea, Japonia i Tybet pod wpływem Chin (111). 55. Indie: atomizacja polityczna i społeczna (113). 56. Promieniowanie kultury indyjskiej: Indochiny (116)	
Państwo Franków i jego upadek	117
57. Ekspansja terytorialna Franków (117). 58. Ustrój społeczny i polityczny Franków w okresie merowińskim (119). 59. Upadek władzy Merowingów. Rządy majordomów (121). 60. Objęcie tronu przez Karolingów. Powstanie Państwa Kościelnego (122). 61. Wojny i zdobycze terytorialne Karola Wielkiego (124). 62. Cesarstwo karolińskie (126). 63. Ustrój polityczny i społeczny państwa karolińskiego (128). 64. Życie gospodarcze i kultura karolińska (130). 65. Rozkład państwa karolińskiego (132)	
Początki ludów słowiańskich. Awarowie i Węgrzy	134
66. Słowianie w starożytności (134). 67. Pierwsze wędrówki ludów słowiańskich (135). 68. Awarowie (135). 69. Opanowanie Półwyspu Bałkańskiego przez Słowian (137). 70. Ustrój społeczny i polityczny Słowian (138). 71. Zrzucenie jarzma awarskiego. Państwo Samona (139). 72. Bułgarzy i ich pierwsze carstwo (140). 73. Inne państwa południowosłowiańskie (143). 74. Słowianie północno-zachodni a Frankowie (144). 75. Państwo Wielkomorawskie (145). 76. Geneza państwa węgierskiego (147). 77. Początki państwa czeskiego, polskiego i ruskiego (148)	
Ostatnie wędrówki: wikingowie	150
78. Skandynawia we wczesnym średniowieczu (150). 79. Wyprawy wikingów (151). 80. Początki państw skandynawskich (152). 81. Najazdy Normanów na Francję, Brytanię i Irlandię (153). 82. Normandia i Daneląg (154). 83. Wyprawy na daleki zachód i na wschód (156). 84. Państwo anglonormandzkie (158)	
II	
XI–XIV WIEK	160
Porządek feudalny za Zachodzie i jego promieniowanie	160
1. Uzależnienie wolnych chłopów (160). 2. Położenie chłopów – poddanych (161). 3. Stosunki lenne (163). 4. Francja w okresie rozdrobnienia feudalnego (166). 5. Feudalizm angielski (168). 6. System lenny we Włoszech i Burgundii (169). 7. Niemcy za ostatnich Karolingów (170). 8. Henryk I. Początek ekspansji wschodniej (171). 9. Otton I. Polityka wewnętrzna i ekspansja wschodnia (172). 10. Cesarstwo Ottonów (174)	
Nowy rozwój gospodarczy Europy. Miasta średniowieczne	176
11. Wzrost areału i zmiany techniczne w rolnictwie (176). 12. Rozwój miast (177). 13. Zmiany w strukturze wsi (179). 14. Ogniska życia miejskiego: Włochy (180). 15. Ogniska życia miejskiego na północ od Alp (183). 16. Pieniądz i kredyt (186). 17. Ustrój społeczny i polityczny miast (188)	

Królestwo i społeczeństwo w Anglii i Francji	192
18. Dynastia normandzka w Anglii (192). 19. Powstanie państwa Plantagenetów (193). 20. Polityka konsolidacyjna Henryka II (196). 21. Henryk II i Ryszard Lwie Serce w walce z opozycją feudalną (197). 22. Polityka pierwszych Kapetyngów (199). 23. Załamanie się potęgi Plantagenetów (202). 24. Walka Jana bez Ziemi z opozycją. Magna Charta (204). 25. Anglia pod wpływem języka i kultury francuskiej (205). 26. Ekspansja angielska do Walii, Szkocji i Irlandii (207)	
Walka o przodownictwo w świecie chrześcijańskim: cesarstwo i papieństwo . . .	209
27. Dążenia reformatorskie w kościele i ruch kluniacki (209). 28. Cesarstwo wobec kościoła (211). 29. Uniwersalizm Ottona III (212). 30. Niemcy w pierwszej połowie XI w. (215). 31. Polityka kościelna dynastii salickiej. Synod w Sutri (216). 32. Hildebrand i papież wielkiej reformy (217). 33. Grzegorz VII i Henryk IV. Walka o inwestyturę (219). 34. Konkordat wormacki (222). 35. Czasy Bernarda z Clairvaux (223). 36. Fryderyk Barbarossa (225). 37. Walka Fryderyka I z papieżem i komunami lombardzkimi (226). 38. Sukcesy Hohenstaufów. Opanowanie Sycylii (229). 39. Innocenty III wobec walki o tron niemiecki (230). 40. Fryderyk II (231). 41. Ostatnia walka Hohenstaufów z papieżem (235)	
Bizancjum i Ruś Kijowska: drugi wariant kultury chrześcijańskiej	237
42. Rozłam kościołów (237). 43. Dynastia macedońska i odrodzenie potęgi Bizancjum (240). 44. Rozkwit kultury bizantyjskiej. „Renesans macedoński” (247). 45. Geneza państwa ruskiego (248). 46. Czynniki jednoczące i odśrodkowe na Rusi Kijowskiej (250). 47. Rozbicie polityczne Rusi (251). 48. Główne ośrodki polityczne i kulturalne Rusi dzielnicowej (253)	
Nowa epoka migracji: krucjaty śródziemnomorskie	256
49. Geneza krucjat (256). 50. Turcy Seldżuci (258). 51. Pierwsza wyprawa krzyżowa (259). 52. Królestwo Jerozolimskie (261). 53. Zakony rycerskie (262). 54. Druga krucjata. Upadek Jerozolimy (264). 55. Trzecia krucjata (266). 56. Czwarta krucjata. Cesarstwo Łacińskie (267). 57. Ostatnie krucjaty (270). 58. Znaczenie wypraw krzyżowych (271). 59. Idea krucjat a prześladowania religijne w Europie (272)	
Świat muzułmański i Mongołowie	274
60. Mongołowie przed Czyngis-chanem (274). 61. Temudżyn – Czyngis-chan i jego podboje (275). 62. Armia i państwo mongolskie (277). 63. Podboje następców Czyngis-chana. Mongołowie a Europa (278). 64. Rozkład imperium mongolskiego (280). 65. Złota Orda i Ułus Czagataja (282). 66. Podboje Timura (283). 67. Kultura krajów muzułmańskich w późnym średniowieczu (284). 68. Ekspansja islamu w Indiach i na Malajach (287). 69. Maghreb pod władzą Almorawidów i Almohadów (287). 70. Ekspansja islamu w Czarnej Afryce (289)	
Nowa epoka migracji: ekspansja niemiecka na Wschód	291
71. Kraje Europy Środkowej w XI–XIII w. (291). 72. Niemiecka ekspansja polityczna na ziemie słowiańskie (294). 73. Kolonizacja niemiecka i „prawo niemieckie” (296). 74. Polityczne i kulturalne wpływy niemieczyny. Hanza (299). 75. Niemieckie zakony rycerskie nad Bałtykiem (300). 76. Ruś i Litwa w walce z krzyżakami (302). 77. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej (304)	
Utwierdzanie się królestw Zachodu: Anglia, Francja, Hiszpania	306
78. Monarchia i społeczeństwo w Anglii. Początki parlamentu (306). 79. Polityka zewnętrzna Anglii (309). 80. Krucjata przeciw albigensom i opanowanie południowej Francji przez Kapetyngów (311). 81. Francja Ludwika IX (313). 82. Walka Filipa Pięknego z papieżem (315). 83. Wojna flandryjska, sprawa templariuszy. Następcy	

Filipa Pięknego (316). 84. Królestwa Półwyspu Pirenejskiego. Reconquista (318). 85. Rozwój wewnętrzny królestw Półwyspu Pirenejskiego. Ustrój społeczny i polityczny (321)

Rozkwit kultury średniowiecznego Zachodu 325

86. Chrześcijaństwo jako wyraz feudalnej ideologii (325). 87. Rozwój średniowiecznej myśli naukowej (327). 88. Początki uniwersytetów (329). 89. Świecka kultura literacka (331). 90. Sztuka romańska (333). 91. Sztuka gotycka. Architektura (340). 92. Sztuka gotycka. Rzeźba, malarstwo, tkactwo artystyczne (349)

III

XIV-XV wiek 353

Gospodarcze i społeczne wstrząsy późnego średniowiecza 353

1. Kryzys XIV w. Jego symptomy demograficzne (353). 2. Kryzys w rolnictwie (354). 3. Kryzys społeczeństwa feudalnego (356). 4. Powstania chłopskie (358). 5. Kryzys w rzemiośle. Cechy i związki czeladnicze (361). 6. Kryzys w rzemiośle. Sukiennictwo (362). 7. Kryzys w rzemiośle. Górnictwo (364). 8. Przesunięcia centrów handlowych (365). 9. Zmiany w handlu śródziemnomorskim (368). 10. Handel bałtycki. Hanza i Holendrzy (369). 11. Walki społeczne w miastach (371). 12. Rozwój gospodarczy Europy Środkowej (372)

Kryzys chrześcijaństwa i jego odbicie w kulturze średniowiecznej 373

13. Narastanie fermentu w kościele. Joachim z Fiore (373). 14. Pierwsi propagatorzy „życia apostołskiego” (374). 15. Św. Franciszek i franciszkanie (375). 16. Dominikanie (377). 17. Opozycja franciszkańska. Bracia apostołscy (378). 18. Zjednoczenie opozycji antypapieskiej. Cesarz, spirytualiści i Marsyliusz z Padwy (379). 19. Jan Wilek (382). 20. Wielka schizma zachodnia (383). 21. Koncyliaizm. Piza i Konstancja (384). 22. Sobór w Bazylei i klęska koncyliaizmu (386). 23. Upadek teologii scholastycznej. Mistyka (387). 24. Schyłek gotyku w architekturze i sztukach plastycznych (390). 25. Literatura późnego średniowiecza. Drukarstwo (396)

Kryzys polityczny Zachodu: wojna stuletnia 397

26. Geneza wojny stuletniej (397). 27. Pierwszy okres wojny. Crécy (399). 28. Od Czarnej Śmierci do pokoju w Brétigny (402). 29. Francja za Karola V. Odzyskanie strat (404). 30. Lancastrowie w Anglii (405). 31. Burgundczycy i armaniacy (406). 32. Azincourt. Traktat w Troyes (408). 33. Joanna d'Arc. Klęska Anglików (409). 34. Potęga Burgundii. Filip Dobry i Karol Śmiały (412). 35. Walka Ludwika XI o jedność Francji i o dziedzictwo burgundzkie (415). 36. Wojna dwóch róż w Anglii (418). 37. Początki dynastii Tudorów. Wpływy angielskie w Szkocji i Irlandii (420)

Kryzys polityczny Zachodu: rozkład Rzeszy i rozwój partykularyzmu niemieckiego 422

38. „Wielkie Bezkrólewie” (422). 39. Początki potęgi Habsburgów (424). 40. Henryk VII. Powrót cesarstwa do Italii (425). 41. Luksemburgowie i Wittelsbachowie (427). 42. Polityka Karola IV. Złota Bulla (428). 43. Rozwój partykularyzmu w Niemczech. Początki Szwajcarii (430). 44. Dalszy rozkład polityczny Rzeszy pod koniec XIV i w XV w. (433). 45. Terytoria niemieckie w XV w. (435). 46. Czynniki dośrodkowe w Niemczech (436)

Rozwój krajów Europy Środkowej i Północnej. Zahamowanie ekspansji niemieckiej 438

47. Wzmocnienie Czech i zjednoczenie Polski (438). 48. Kazimierz Wielki w Polsce (441). 49. Ludwik Wielki na Węgrzech (442). 50. Karol IV w Czechach (443). 51. Walka o dziedzictwo Andegawenów. Unia polsko-litewska (447). 52. Geneza ruchu husyckiego w Czechach (449). 53. Rewolucja husycka (451). 54. Jerzy z Podiebradu i Maciej

Korwin. Jagiellonowie w Czechach i na Węgrzech (453). 55. Walka krajów skandynawskich z ekspansją niemiecką. Unia kalmarska (455)

Kraje śródziemnomorskie w XIV–XV w. 459

56. Struktura społeczno-gospodarcza Włoch. Geneza podziału na Północ i Południe (459). 57. Ostatnie interwencje cesarskie (460). 58. Przemiany społeczno-polityczne w miastach włoskich. „Tyrańi” i kondotierzy (461). 59. Cola di Rienzo. Tendencje unifikacyjne we Włoszech (463). 60. Państwa włoskie: Werona, Mediolan (464). 61. Państwa włoskie: Wenecja, Genua (465). 62. Państwa włoskie: Sabaudia – Piemont, Ferrara – Modena (465). 63. Państwa włoskie: Florencja, Mantua, Państwo Kościelne (466). 64. Państwa włoskie: Neapol, Sycylia (468). 65. Początki Odrodzenia (469). 66. Odrębna droga rozwoju Półwyspu Pirenejskiego (473). 67. Powstanie zjednoczonej Hiszpanii (475). 68. Początki ekspansji morskiej Portugalii (477)

Zmierzch starych imperiów w Europie Wschodniej i narodziny nowych.

Osmanowie i Moskwa 479

69. Upadek cesarstwa Paleologów (479). 70. Państwa słowiańskie na Bałkanach. Stefan Duszan (482). 71. Początki państwa Osmanów (484). 72. Podboje Turków na Bałkanach (486). 73. Klęska Turków pod Ankarą i jej skutki (487). 74. Krucjata warneńska i upadek Konstantynopola (488). 75. Dalsze zdobycze tureckie. Organizacja państwa Osmanów (490). 76. Kultura bizantyjska w okresie Paleologów (491). 77. Rozwój państwa moskiewskiego (492). 78. Świetność i upadek Wielkiego Nowogrodu (494). 79. Moskwa – „trzeci Rzym”. Kultura ruska XIV–XV w. (495)

Daleki Wschód w późnym średniowieczu 499

80. Chiny za czasów Mingów (499). 81. Korea w XIV–XV w. (501). 82. Japonia w dobie rozbicia feudalnego (502). 83. Tybet i Indochiny (503). 84. Indonezja i Indie w XIV–XV w. (504)

ZAKOŃCZENIE 507

Chronologia panujących 509

Wskazówki bibliograficzne 533

Tablice genealogiczne 545

Skorowidz terminów i pojęć 564

Skorowidz geograficzny 569

Skorowidz imion osobowych 589

Spis wykorzystanych fotografii 604